

УДК: 336.71-026.16

*Г. О. Мірошніченко, аспірантка,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”*

СУТНІСТЬ І ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

У статті розкрито сутність поняття “фінансова нестабільність банківської системи”. Досліджено передумови виникнення системних дисбалансів у контексті негативного впливу зовнішнього середовища.

Ключові слова: банківська система, фінансова нестабільність, системний ризик.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток світової економіки загалом і національних економік зокрема свідчить про зростання волатильності економічних процесів на всіх рівнях економічної системи та у всіх її структурних елементах. Свідченням зростання волатильності є зростання частоти та глибини економічних рецесій. Таке зростання пояснюється через те, що детермінуючою ознакою функціонування системи в сучасних умовах є формування нових тенденцій у розвитку фінансової нестабільності.

Фінансова нестабільність економічного середовища може призвести до дестабілізації як окремого банку, так і банківської системи в цілому. У зв'язку з цим, особливо в період світової фінансової кризи 2007–2008 років, перед банківською системою, яка зазнає негативного впливу зовнішнього середовища, актуальності набуває визначення критеріїв нестабільності та постає завдання пошуку управлінських інструментів щодо упередження та протидії дестабілізуючим факторам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на актуальність і нагальність дослідження цієї тематики, слід зазначити, що єдиного підходу до визначення поняття “фінансова нестабільність банківської системи” не існує. Значний внесок у дослідження джерел виникнення фінансової нестабільності зробили такі зарубіжні вчені, як Ф. Аллен, Д. Гейл, К. Кіндлебергер, А. Крокетт, Р. Лагуноф, Ф. Мішкін, Х. Мінські, О. Уільямсон, Р. Фергюсон, І. Фішер, Дж. Шиназ, С. Шрефт та інші. Серед вітчизняних учених у цьому напрямі працюють О. Барановський, М. Васльченко, О. Любкіна, В. Міщенко, О. Скоробогач, К. Степень, К. Тихонкова, Н. Шелудько, С. Шумська. Водночас необхідно зазначити недостатню кількість праць, присвячених обґрунтуванню факторів щодо виникнення системної банківської нестабільності.

Метою статті є з'ясування сутності поняття “фінансова нестабільність банківської системи” та дослідження основних причин її виникнення. До того ж у загальній системі нестабільності банківської системи основна увага сконцентрована на дослідженні дестабілізуючого впливу зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Вперше сутність фінансової нестабільності була обґрунтована в науковій праці Х. Мінскі “Гіпотеза фінансової нестабільності”. На думку вченого, сучасна економічна система ендогенно породжує фінансову структуру, яка за своєю суттю схильна до фінансової нестабільності та фінансових криз. Ф. Аллен і Г. Дуглас розглядають фінансову нестабільність як ситуацію, де “... маленькі потрясіння призводять до непропорційно великого ефекту” [3]. Цей напрямок досліджень, намагання визначити поняття фінансової стабільності системи через стан нестабільності, був викликаний зміною парадигми наукового мислення наприкінці ХХ століття новими кейнсіанцями: Г. Мюрдалем, Ф. Хайєком, Р. Лукасом і Р. Фрідменом. Ними був описаний процес неповернення до потенційного стану рівноваги не лише в короткостроковому, а й у довгостроковому післякризовому періоді. Вчені визначили, що стан спокою або лінійного розвитку є лише абстракцією, що задовільно описує систему тільки на короткому проміжку часу. Системи зазнають зміни, що іноді мають характер експоненційного зростання, тобто вони проявляють нелінійні властивості. Отже, за наявності нестабільного стану будь-які, навіть незначні зовнішні впливи, призводять до зміни системи. Якщо рівноважний стан є необхідною умовою для стаціонарного існування економічних систем, то нестабільний стан є моментом переходу до якісно нового стану, у якому економічна система може здобути більш високий рівень організації або зовсім дезорганізуватися. Д. Т. Корніловим визначено, що складні системи здійснюють перехідні процеси до якісно нових стабільних станів, чи, навпаки, до стану “катастрофи”, “кризи”, тобто нестабільності, через механізм біфуркації та хаосу. Втрата стабільності може відбутися внаслідок зміни параметрів системи (біфуркації), наявності зовнішніх впливів (зокрема занадто значних або якісно несумісних з системою) або при порушенні зв'язків у системі, коли змінюється її структура (структурна нестійкість).

На практиці відкриті динамічні системи саме за рахунок їх відкритості періодично потрапляють у “зони нестабільності”, у яких коливання, що виникають за умов послаблення внутрішніх взаємозв'язків у системі, об'єктивно викликають виникнення різноспрямованих можливостей подальшої еволюції системи. Оскільки банківська система

сприймається як відкрита динамічна система, то її нестабільність розглядається передусім відповідно до конкретного стану, якого вона не досягла після певних змін, трансформацій чи потрясінь.

Поняття “фінансова нестабільність” часто вживається поруч із поняттями “фінансова криза”, “вразливість системи” та “системний ризик”. Несталість і нелінійність середовища існування системи породжує накопичення системних ризиків, що, як наслідок, за незначних впливів екзогенних шоків призводить до ефекту доміно, колапсу банківської системи і передавання кризових процесів у реальний сектор економіки. Системний ризик характеризується як ймовірність порушення функціонування всієї системи через порушення функціонування її окремих частин. О. Любка визначає, що системний ризик у банківському секторі визначається кореляцією між кількістю банкрутств банків в одній країні та інших країнах регіону, або світу. Отже, стабільність банківської системи визначається стійкістю її окремих елементів: системоутворюючих банків, регіональних кредитних інститутів тощо. За певних умов шоківі події виникають внаслідок проблем окремих банків (одиночні загрози), однак варто зазначити, що існує ризик потенційного фінансового “інфікування” інших фінансових інституцій, який може спровокувати до ефекту доміно, що здатний охопити решту банків, які витримали першу хвилю дестабілізуючих факторів. У свою чергу це може призвести до негативного синергетичного ефекту трансмісійного механізму поширення ризиків з банківського сектору до реального. Банкрутство одного з системоутворюючих банків може призвести до інших банкрутств і невиконання зобов’язань, до поширення ланцюгової реакції, викликаючи стан загальної нестабільності в банківській системі.

З огляду на вищезазначене під поняттям фінансова нестабільність банківської системи слід розглядати характеристику стану банківської системи, за якого спотворено або не в повному обсязі реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, неадекватно або неефективно виконуються її функції, а також проявляється неспроможність підтримувати та відновлювати внутрішню системну рівновагу після впливу дестабілізуючих факторів.

Ознакою фінансової нестабільності банківської системи є невиконання найважливіших функцій, покладених на систему за умови настання зовнішніх потрясінь або посилення диспропорцій у системі та неефективний розподіл фінансових ресурсів у просторі та часі. До того ж фінансова нестабільність у банківській системі розглядається як ситуація, за якої в національній банківській системі відбуваються банкрутства банків, або як ситуація, за якої національна банківська система не є стійкою та прибутковою і не відповідає національному

законодавству, а також принципам управління ризиками, встановленим Базельським комітетом з питань банківського нагляду.

Каталізатором запуску процесу якісного переходу системи із зони стабільності до зони нестабільності є вплив зовнішніх чи внутрішніх дестабілізаційних чинників. Коли під їх впливом змінені параметри системи перевищують її адаптаційні можливості настає стан нестійкості чи біфуркації, той самий переломний момент у розвитку системи, де визначається майбутній напрям розвитку системи.

Флуктуації можуть бути як зовнішні, так і внутрішні (рис. 1).

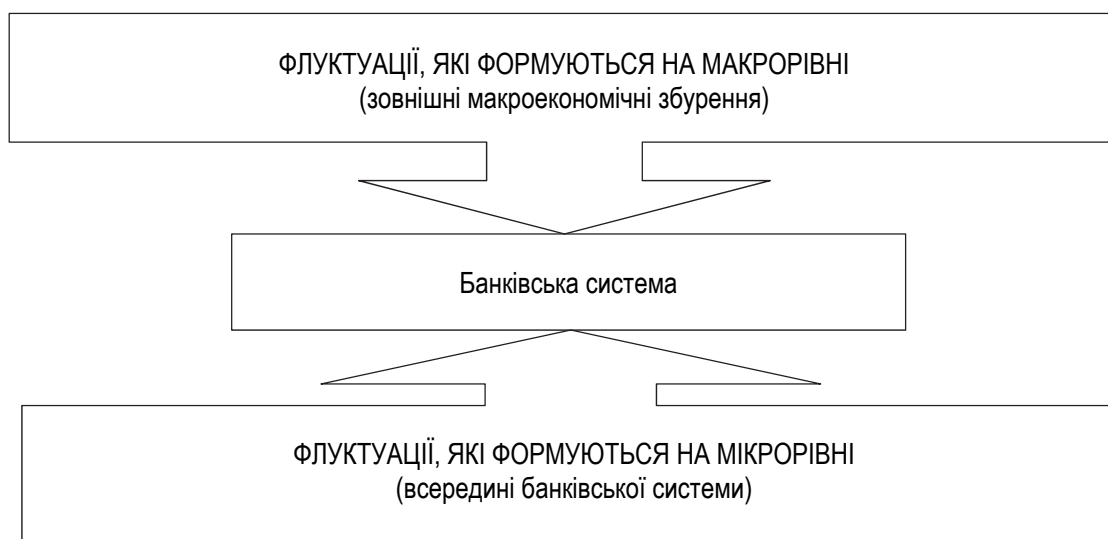

Рисунок 1 – Види флуктуаційних збурень банківської системи

До зовнішніх флуктуацій, що дестабілізують стан банківської системи можна віднести: наслідки фінансово-економічних криз, посилення інформаційних потоків, інтеграційні та глобалізаційні процеси тощо. До внутрішніх – реструктуризація, зміна структури та інтенсивності вертикальних і горизонтальних зв'язків.

Залежно від своєї сили впливу, різні типи флуктуації, що впливають на систему, можуть спричинити абсолютно різні для системи наслідки. Якщо флуктуації відкритої системи не виходять за межі поля стабільності (динамічної рівноваги), система зможе відновити порушений стан рівноваги. Якщо флуктуації дуже сильні, флуктуаційні параметри перевищують критичні значення і потужність стабілізуючих факторів системи, найменша зміна параметрів може призвести до стрибкоподібного переходу системи в новий стан.

Через те дестабілізаційні чинники і ризики розвиваються всередині банківської системи (ендогенно) або зароджуються в реальній економіці, а потім впливають на неї. Сукупність названих факторів

призводить до зростання негативного тиску на стабільність діяльності банківського сектору та обумовлює необхідність попередження кризових явищ в економіці.

Порушення стабільності системи (перехід до стану нестабільності) є необхідною умовою самоорганізації системи і поштовхом до її розвитку. Дестабілізація банківської системи постає захисною реакцією на явні та неявні загрози. Вона посилює чутливість системи до зовнішнього впливу.

Ланцюг динамічних перетворень банківської системи під час впливу дестабілізуючих чинників можна подати у вигляді рисунка 2.

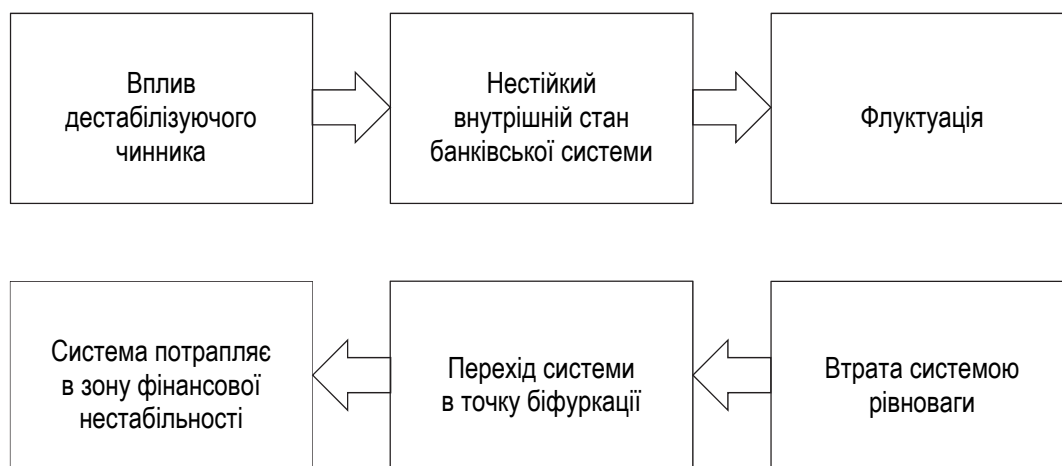

Рисунок 2 – Схема виникнення та перебігу системної фінансової нестабільності

Вплив дестабілізуючого чинника викликає збурення стійкості внутрішнього стану системи. За незначної зміни управляючого параметру система здатна гасити внутрішні флуктуації чи зовнішні впливи, тобто відновлювати втрачену рівновагу. При переході через критичні значення управляючого параметру система втрачає рівновагу і стає нестійкою, бо флуктуації та зовнішні впливи не гасяться. Цей стан є катастрофічним для системи, тому система відхиляється від стабільного режиму функціонування і переходить до біфуркаційного розгалуження.

У точці біфуркації сила флуктуаційного збурення досягає максимальної межі, за якої організаційна структура системи (сукупність її стійких і нестійких зв'язків) починає руйнуватися, а система опиняється у фазовому переході між упорядкованістю та хаотичним режимом функціонування. Система стає особливо чутливою до флуктуацій за ситуації, коли значення її параметрів наближаються до критичних. Чим вище рівень організованості системи, тим більш чутлива вона до

зовнішніх факторів, тим вища її активність впливу на зовнішнє оточення системи. Точки біфуркації визначаються як “м’які”, якщо перехід відбувається плавно і безперервно; “катастрофічні”, якщо він відбувається різко і є результатом аттракторної напруги; “вибухові”, якщо він викликається несподіваними і діючими з розривом безперервності факторами, коли система вихоплюється з одного режиму і втручається в інший. При підвищенні розмірності і складності системи збільшується кількість станів, за яких можливий стрибок (катастрофа) та кількість можливих напрямів розвитку. Терміном “катастрофа” в концепціях самоорганізації називають якісні, стрибкоподібні, раптові (“гладкі”) зміни в розвитку системи. Згідно з системно-синергетичним підходом катастрофа – перехід системи від сфери притягнення одного атрактора до іншого.

Після проходження біфуркації, флуктації (швидкоплинності, мінливості) є єдиним наслідком індивідуальних дій будь-якої системи. Чим сильніші флуктації, тим кардинальнішими будуть зміни. Згасання чи посилення флуктацій залежить від ефективності зв’язку з зовнішнім світом флуктаційної сфери.

Отже, вплив на систему зовнішніх і внутрішніх флуктуацій різних видів заснований на дії двох ефектів: петлі позитивного зворотного зв’язку та кумулятивному ефекті. Петля позитивного зворотного зв’язку робить можливим у нерівноважних станах посилення дуже слабких обурень до гігантських, руйнівних структур системи, що склалася; хвиль, що приводять систему до революційної зміни. Флуктуації, що впливають на систему залежно від своєї сили, можуть мати абсолютно різні наслідки. Якщо флуктуації недостатньо сильні, система відповість на них виникненням сильних тенденцій повернення до старого стану.

Висновки. Фінансова нестабільність – складне і системне поняття, що в Україні в умовах відсутності розвинутого фінансового ринку найповніше проявляється саме в банківській системі через неспроможність підтримувати рівновагу і відновлювати стабільний стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій або будь-яких відхилень від безпечних параметрів. Нестабільна банківська система не може ефективно функціонувати, задовольняти потреби клієнтів і держави та невілювати негативний вплив зовнішнього середовища. Необхідно враховувати, що навіть при перебуванні банківської системи в зоні її стабільності, зовнішнє середовище може містити в собі потенційну загрозу нестабільності в силу ризиків і волатильності, які характерні для нього.

Список літератури

1. Белінська Я. В. Механізм забезпечення фінансової стабільності: структура, інструменти, напрями розвитку / Я. В. Белінська // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1(22). – С. 72–84.
2. Любка О. Посилення системних ризиків глобальної фінансової системи та трансформація регуляторної моделі у фінансовому секторі / О. Любка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – № 127. – 2011. – С. 9–13.
3. Міщенко В. І. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору України в контексті глобалізаційних процесів / В. І. Міщенко, С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 56–69.
4. Підхонний О. М. Перспективи використання теорії катастроф у дослідженні економічних криз / О. М. Підхонний, О. Р. Рудик // Проблемы материальной культуры – ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ. – 2007. – С. 84 – 87.
5. Погореленко Н. П. Моніторинг фінансової стабільності банківського сектору / Н. П. Погореленко, О. М. Сидоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2011_1/part2/28.PDF.
6. Потапова Н. А. Синергетичний розвиток складних економічних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ekonomika/2012_725/26.pdf.
7. Скоробогач О. І. Сутність і теоретичні підходи до аналізу фінансової нестабільності / О. І. Скоробогач // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 7/8. – С. 61–63.
8. Степень К. Передумови стабільності банківської системи України: інституційний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/12-Stepien_szablon_UKR.pdf.
9. Шот А. П. Передумови стабілізації національної економіки і макроекономічні пріоритети / А. П. Шот, І. Петецький // Вісник УАБС НБУ. – 2011. – № 2 (11). – С. 3–7.

Отримано 08.07.2014

Summary

The article reveals the essence of the concept of financial instability in banking system. The preconditions of systemic imbalances in the context of the negative impact of the environment are considered.